ॐ

संस्कृतभारती (उत्तरतमिळ्नाडु)

पत्राचारद्वारा संस्कृतम्

परीक्षा – कोविद:

उत्तरदीपिका

प्रथम: भाग: (उत्तराणि अत्रैव लिखत ।)

।. (क) समासविग्रहं कृत्वा समासनाम लिखत (दशानाम्) । (10)

निष्कलङ्कम् = (कलङ्कस्य अभावः- अव्ययीभाव-समासः)

सार्थकजीवनम् - (सार्थकं जीवनम् – विशेषणपूर्वपद-कर्मधारय-समासः)

इक्षुचापः - (इक्षुः एव चापः - अवधारणा-पूर्वपद-कर्मधारय-समासः

इक्षुः चापः यस्य सः [देवः] - समानाधिकरण-बहुव्रीहि-समासः)

ईश्वरकृपा - (ईश्वरस्य कृपा - षष्ठी-तत्पुरुष-समासः)

उन्नतवृक्षः - (उन्नतः वृक्षः (अथवा) उन्नतः च असौ वृक्षः च -

विशेषण-पूर्वपद-कर्मधारय-समासः)

ऊर्जितचित्ता - (ऊर्जितं चित्तं यस्याः सा - समानाधिकरण-बहुव्रीहि-समासः)

ऋग्वेदः - (ऋक् इति वेदः - सम्भावना-पूर्वपद-कर्मधारय-समासः)

पादपः - (पादैः पिबति इति - उपपद-समासः)

एकीकृत्य - (अनेकम् एकं कृत्वा - गति-समासः)

कविकोकिलः - (कविः कोकिलः इव - उपमान-उत्तरपद-कर्मधारय-समासः)

सहस्रनाम - (सहस्रस्य नाम्नां समाहारः - द्विगु-समासः)

पाणिपादम् - (पाणी च पादौ च एतेषां समाहरः - समाहार-द्वन्द्व-समासः)

अष्टाध्यायी - (अष्टानाम् अध्यायानां समाहारः - द्विगु-समासः)

ज्ञानबलम् - (ज्ञानम् एव बलम् - अवधारणा-पूर्वपद-कर्मधारय-समासः)

कृतपुण्याः - (कृतं पुण्यं यैः ते - समानाधिकरण-बहुव्रीहि-समासः)

(ख) यथोचितं समासं कृत्वा समासनाम च लिखत (पञ्चानाम्) ।(5)

१) दशानां श्लोकानां समाहाररूपेण विरचितस्य आदिशङ्करस्तोत्रस्य नाम किम्? (दशश्लोकी - द्विगु-समासः)

२) मम गृहे संस्कृतवर्गः शनिवासरे शनिवासरे भवति । (प्रतिशनिवासरम् - अव्ययीभाव-समासः)

३) पितामहः पुत्रान् च पौत्रान् च उपदिष्टवान् । (पुत्रपौत्रम् - समाहार-द्वन्द्व-समासः)

४) न विद्यते धनं यस्य सः उद्योगम् अन्विच्छति । (अधनः - नञ्-बहुव्रीहि-समासः)

५) जपा इति पुष्पम् अतिसुन्दरं भवति । (जपापुष्पम् -सम्भावना-पूर्वपद-कर्मधारय-समासः)

६) कुमारः देवानां सेनायाः पतिः अभवत् । (देवसेना, देवसेनापतिः - षष्ठी-तत्पुरुष-समासद्वयम्)

७) पञ्च मुखानि यस्य सन्ति तं हनूमन्तं पूजयाम । (पञ्चमुखः, [तम्] - समानाधिकरण-बहुव्रीहि-समासः)

॥(क) आवरणे दत्तानां धातूनां णिजन्तं रुपं लिखत । (पञ्चानाम्) (5)

१) पितृव्यः बालकाय कन्दुकं __(दापयित्वा)__ क्रीडार्थं तम् उद्यानं प्रति नीतवान् । (दा)

२) पितामही कथां वदन्ती रुग्णं शिशुम् औषधं _(पाययति/पायितवती)_ । (पा)

३) सस्येभ्यः जलं _(पातयितुं)_ प्रातःकालः उचितः समयः । (पत्)

४) अभ्याससमये भवती वचनं विस्मरति चेत् चिन्ता मास्तु,

अहं _(स्मारयामि)_ । (स्मृ)

५) नारदमुनिः त्रेतायुगे वाल्मीकिं श्रीरामस्य कथां _(श्रावितवान्)_ । (श्रु)

६) सः बहुदुःखितः अस्ति । कृपया भवान् कथञ्चित् तं _(हासयतु)_। (हस्)

(ख) यथोचितं सन्नन्तपदं / विग्रहवाक्यं वा लिखत ।(पञ्चानाम्) (5)

१) अहं कदाचित् तिरुवण्णामलै नगरं गत्वा गिरिप्रदक्षिणं कर्तुम् इच्छामि ।

_(चिकीर्षामि)_

२) अध्ययनात् परं सः न्यायवादी बुभूषुः अस्ति । _(भवितुम् इच्छुः)_

३) परमेश्वरः ऋषभम् आरोढुम् इच्छुः । _(आरुरुक्षुः)_

४) सः आतपे बहुदूरं चलितवान् । अतः किमपि पिपासति । _(पातुम् इच्छति)_

५) एकतात्म-स्तोत्रं पठतः मम राष्ट्रेतिहासविषये ज्ञातुम् इच्छा अधिका जाता ।

_(जिज्ञासा)_

६) अस्मिन् विषये यदि कस्यापि विवक्षा अस्ति तर्हि इदानीम् उत्तमः अवकाशः ।

_(वक्तुम् इच्छा)_

III (क) यथोचितं तद्धितान्त-पदं /विग्रहवाक्यं वा लिखत (सप्तानाम्) । (7)

१) गोपालः अतिचतुरः, तथैव गुणवान् च । (गुणः अस्य अस्ति इति)

२) कमलायाः मातामही वैद्या अस्ति । (मातुः माता)

३) श्रीरामेण सह सुमित्रायाः अपत्यं पुमान् अपि वनं गतवान् । (सौमित्रिः)

४) भाषापठने अनुवादस्य अपेक्षया साक्षात् अवगमनं (सुलभ-तरप्/तमप्) (सुलभतरम्)

५) कालिदासस्य रघुवंश-महाकाव्ये बहुत्र पदानां लालित्यं विलसति । (ललितस्य भावः)

६) अस्माकं भारतदेशे प्रादेशिकानि पर्वाणि बहूनि सन्ति । (प्रदेशस्य एतानि/ इमानि)

७) शङ्खानां घोषेण धार्तराष्ट्राणां हृदयानि विदारितानि । (धृतराष्ट्रस्य अपत्यानि पुमांसः, तेषाम्)

८) सः महोदयः भगवद्गीतायाः अनुरागी अस्ति । (अनुरागः अस्य अस्ति इति)

(ख) **(ख) पदविवरणं (अन्त-लिङ्ग-विभक्ति-वचनानि / धातु-लकार-पुरुष-प्रत्यय-वचनानि) कुरुत । (द्वयोः)** (2)

यशोधनः - (अकारान्तः पुंलिङ्गः 'यशोधन' शब्दः, प्रथमा विभक्तिः, एकवचनम्)

अन्वगच्छत् - ('अनु' उपसर्गपूर्वकः 'गम्' धातुः, लङ् लकारः, प्रथपुरुषः, एकवचनम्)

आचारलाजैः - (अकारान्तः पुंलिङ्गः 'आचारलाज' शब्दः, तृतीया विभक्तिः, बहुवचनम्)

अष्टमूर्तेः - (इकारान्तः पुंलिङ्गः 'अष्टमूर्ति' शब्दः, षष्ठी विभक्तिः, एकवचनम्)

IV परस्परसम्बद्धान् मेलयत । (5)

१) दशरूपकम्	चम्पूकारः	(धनञ्जयः)
२) महाभाष्यम्	रघुनाथनायकः	(पतञ्जलिः)
३)नीलकण्ठदीक्षितः	धनञ्जयः	(चम्पूकारः)
४) रामभद्राम्बा	कुलशेखरः	(रघुनाथनायकः)
५) मुकुन्दमाला	पतञ्जलिः	(कुलशेखरः)

(ख) अधोदत्तानां पदानां गणनाम लिखित्वा लघु-गुरु-चिह्नैः अङ्कयत । (7)

उदाहरणम्	जानकी	_ U _	रगणः
१)	नेच्छति	_ U U	भगणः

२)	पाण्डवः	– U –	रगणः
३)	मुमोच	U – U	जगणः
४)	ऐश्वर्यम्	– – –	मगणः
५)	मृगेन्द्रः	U – –	यगणः
६)	सरला	U U –	सगणः
७)	पठत	U U U	नगणः

(ग) वाक्यं साधु उत असाधु इति लिखत । **(4)**

१) चम्पूकाव्यस्य एकस्मिन् अध्याये सर्व-पद्यानि समान-छन्दसा एव निबद्धानि भवन्ति । (असाधु)

२) पाणिनेः पूर्वं संस्कृतव्याकरणग्रन्थाः एव न रचिताः आसन् । (असाधु)

३) बाणभट्टेन रचितं हर्षचरितम् ऐतिहासिकम् अस्ति । (साधु)

४) नाटकेषु अग्निः आहारः जलम् इत्यादीनि न दर्शनीयानि । (साधु)

द्वितीयः भागः

(संस्कृतेन / तमिल्भाषया / आङ्ग्लभाषया वा उत्तराणि लिखत)

V (क) एकस्य सुभाषितस्य प्रतिपदार्थं तात्पर्यं च लिखत। **(5)**

१) सुजनो न याति विकृतिं परहितनिरतो विनाशकालेऽपि ।
छेदेऽपि चन्दनतरुः सुरभयति मुखं कुठारस्य ॥ (Lesson 3, Subh.1)

अथवा

२) अधमा धनमिच्छन्ति धनमानौ तु मध्यमाः ।
उत्तमा मानमिच्छन्ति मानो हि महतां धनम् ॥ (Lesson 6, Subh. 2)

(ख) एकस्य श्लोकस्य अन्वयरचना-क्रमं, तात्पर्यं च लिखत । **(6)**

१) ततो मृगेन्द्रस्य मृगेन्द्रगामी वधाय वध्यस्य शरं शरण्यः ।
जाताभिषङ्गो नृपतिर्निषङ्गात् उद्धर्तुमैच्छत् प्रसभोद्धृतारिः ॥

(Lesson 4, Shloka #7)

अथवा

२) स नन्दिनीस्तन्यमनिन्दितात्मा सद्वत्सलो वत्सहुतावशेषम् ।
पपौ वसिष्ठेन कृताभ्यनुज्ञः शुभ्रं यशो मूर्तमिवातितृष्णः ॥

(Lesson 10, Shloka #24)

VI (क) वाक्ये प्रयुक्तम् अलङ्कारं सलक्षणं विवृणुत । (एकम्) **(3)**

१) अभिमन्युः अपि शूरः यथा अर्जुनः ।

(उपमा अलङ्कारः - पूर्णोपमा – (Lesson 6)

अथवा

२) ... मधुर-मधुर-रति-साहस साहस ।
व्रज-युवतीजन-मानस-पूजित ... ॥

(छेकानुप्रासः - Lesson 6)

(ख) ३-४ वाक्यैः उत्तरं लिखत । (द्वयोः) **(7)**

१) श्लेषालङ्कारं सोदाहरणं विवृणुत ।

(एकस्य वाक्यस्य द्वौ अर्थौ भवतः । Lesson 7)

२) 'श्रीवेङ्कटाचलपते तव सुप्रभातम्' इति एकस्य श्लोकस्य पादः । अस्य वर्णान् गणान् च परिशील्य छन्दसः नाम सूत्रं च लिखत । (उक्ता वसन्ततिलका तभजा जगौ गः)

३) चम्पूकाव्यानि दक्षिणभारते एव अधिकानि रचितानि इत्यस्य कारणं किं स्यात् ?

(उत्तरभारते विदेशीयानाम् आक्रामकाणां शासनं, राजनैतिकी अस्थिरता च)

VII (क) कस्यचित् **ज्योतिषज्ञस्य** विषये ५-६ वाक्यानि लिखत । (3)

(Lesson 3, section 7)

(ख) **गद्यकाव्यम्** अधिकृत्य ५-६ वाक्यैः लघुटिप्पणीं लिखत । (3)

(Lesson 2, section 6)

तृतीय: भाग:

(संस्कृतेन उत्तराणि लिखत ।)

VIII (क) **वाक्यं साधु उत असाधु इति लिखत ।** (4)

१) चम्पूकाव्यस्य एकस्मिन् अध्याये सर्व-पद्यानि समान-छन्दसा एव निबद्धानि भवन्ति । (असाधु)

२) पाणिनेः पूर्वं संस्कृतव्याकरणग्रन्थाः एव न रचिताः आसन् । (असाधु)

३) बाणभट्टेन रचितं हर्षचरितम् ऐतिहासिकम् अस्ति । (साधु)

४) नाटकेषु अग्निः आहारः जलम् इत्यादीनि न दर्शनीयानि । (साधु)

(ख) **गद्याशं पठित्वा संस्कृतेन उत्तरं लिखत ।** (9)

महान् धनिकः चिदम्बरः राज्यस्य अङ्गुलीगणनीयेषु वणिक्षु अन्यतमः आसीत् । तस्य कुटुम्बजीवनमपि सुखकरम् एव । किन्तु तस्य जीवने आपदः छाया दृष्टा इदानीम् । व्यापारे नष्टं भवेत्, पत्न्याः कश्चित् रोगः भवेत्, जामातुः दुर्घटना भवेत् इत्येवं विविधाः चिन्ताः सर्वदा तं भारायन्ते स्म। तस्मात् भयादेव वारं वारं सः अन्नदान-क्षेत्राटनादिकं करोति स्म।

तस्मिन् दिने पञ्चसहस्राय जनेभ्यः अन्नदानव्यवस्था कृता आसीत् चिदम्बरेण ।

कार्यदर्शिना शङ्करेण सह कार्-यानेन मन्दिरं गच्छन् आसीत् ।

चिदम्बरः -"धर्मलिङ्गस्य विषये चिन्ता बाधते माम् । तत् त्रिकोटिरुप्यकाणां विदेशीयं नियोगं सः न अपहरेत् इति भयं मम ।"

शङ्करः - "चिन्ता मास्तु महोदय । अन्नदानं प्राप्य पञ्चसहस्रं जनाः अस्माकम् आशीर्वादं यत् कुर्वन्ति तस्य फलं निश्चयेन भविष्यति ।"

मन्दिरे देवदर्शनात् परम् अन्नदानम् आरब्धम् । पङ्क्तौ एकः अन्धः अपि आसीत्, यः मन्दं चलित्वा प्रसादं स्वीकृत्य अपसृतवान् । करुणान्वितः चिदम्बरः तेन अन्धेन सह सम्भाषणं कृतवान् ।तदा अन्धः उक्तवान् -"श्रीमन् ! यद्यपि अहम् ईश्वरं द्रष्टुं न शक्नोमि, तथापि सः मां पश्यन् एव अस्ति खलु? तत् पर्याप्तम् । मम उद्योगः अस्ति । विरामदिनेषु मन्दिराणि गत्वा नेत्रदानाय जनान् प्रेरयामि । मम प्रचारस्य प्रभावः अधिकः इति विश्वसिमि" ।

चिदम्बरस्य मानसिक-तरङ्गाणाम् उत्पातः उपशान्तः । "प्रयत्नः अस्माकं, किन्तु फलदाता 'सः' एव । प्रसिद्ध्याकाङ्क्षां विना सत्कार्यं करणीयम् । भवितव्यता बलीयसी" इति निष्कर्षः लब्धः चिदम्बरेण ।

१) चिदम्बरः किमर्थं पुनः पुनः क्षेत्राटनं कृतवान् ? (व्यापार-कुतुम्ब-विशययोः विभिन्नाः चिन्ताः) (3)

२) कार्यदर्शी शङ्करः अतिचतुरः इति कथं ज्ञायते ? (यजमाने चिन्ताकुले सति सकारात्मक-वचनेन समाधानं कृतवान् ।) (3)

३) अन्धः किं चिन्तयन् तृप्तिम् अनुभूतवान् ? ("यद्यपि अहम् ईश्वरं न द्रष्टुं शक्नोमि, तथापि सः मां पश्यति एव ।") (3)

IX (क) ससन्दर्भं संस्कृतभाषया ५-६ वाक्यैः व्याख्यानं कुरुत । (एकस्य) (4)

१) "तारकवधार्थं कुमारं प्रेषयतु ।" (देवाः परमेश्वरं वदन्ति । काव्यकथा – चतुर्थः पाठः)

२) "इयं पार्वती हरस्य अर्धाङ्गिनी भविष्यति ।" (नारदमुनिः हिमवन्तं वदति ।-काव्यकथा – प्रथमः पाठः)

३) "यदि त्वं मां त्यजसि तर्हि भवता प्रार्थितम् उपकारम् अहं करिष्यामि ।" (हंसः नलं वदति । काव्यकथा – षष्ठः पाठः)

(ख) कोविदपाठे पठितां काञ्चित् सूक्तिम् अर्थसहितां लिखत । (3)

X (क) अधोदत्तयोः शीर्षकयोः एकमधिकृत्य १२-१४ वाक्यैः प्रबन्धं रचयत । (7)

१) संस्कृतकाव्यानि, ग्रन्थकाराः, शास्त्रज्ञाः, इतिहासकाराः इत्येषां पठनेन प्राप्तः अनुभवः ।

२) भवतः/भवत्याः दृष्ट्या संस्कृतपठनाय कः उचिततरः ? साक्षात् वर्गः उत अन्तर्जालीयः वर्गः ? किमर्थम् ?

(ख) अधोदत्तं विषयम् अधिकृत्य पत्रलेखनं कुरुत । (6)

भवतः/भवत्याः सहोदरी अन्यनगरे वसति । तस्याः काचित् समस्या । सा दुःखिता व्याकुला च अस्ति । तस्याः सान्त्वनार्थं तस्यै पत्रं लिखत ।

॥ जयतु संस्कृतम् ॥ **॥ जयतु भारतम् ॥**